

Svenska seder

Förklaring till några svenska seder som ännu lever i folkets tradition

Nyår Det nya året firas numera som bekant den 1 januari efter den romerska kalendern. Så har det inte alltid varit. Det räcker att man tar fram en psalmbok, så ser man att *kyrkoåret* börjar 1:e advent. Detta återspeglar något mycket gammalt i det att hedningarna firade året vid denna tid. Det var för stjärnbilden Jungfrun och hennes barn. Hos de antika folken *Isis och Horos*, senare under medeltiden Maria och Jesus. Hos de gamla germanerna var Året namnet på det nyfödda barnet, årsbarnet. senare namnet på Freyr. Hans namn betyder blott "herre". I Eddan står att Freyr råder över *ár* "årsväxt"

Nyårs-raketer. Seden att skjuta raketer är modern, eftersom pyroteknik inte fanns förr. Olaus Magnus förklarar dock, att bönderna genom att skjuta brinnande pilar upp i luften ville hjälpa gudarna i deras strid mot demoner och jättar. Då året fordom sammanföll med 1 advent, så är det för ragnarök, då Tor, Oden och Frey kämpade mot jättarna i världens undergång.

Första månad. Fortfarande räknar man första månaden från 1 januari. Siffran en/ett, latin unus betyder busken *en*, latin juniperus. Detta är för att de återuppståndna gu-

darna efter världens undergång samlades på Idavall, där det växte idegranar och enar. Fortfarande är julsled i Sverige att sätta furor, granar och enar framför dörrar och grindar och efterhand överallt på offentliga platser, såsom torg och kyrkor.

Trettondedag. Dagens namn är i kyrkan epifania, vilket betyder att Kristus nu sågs för första gången. Från början firade man Kristi födelse nu, och stjärnan som ledde "de tre vise män" visade vägen. Senare blev dessa vise män "kungar" och dagen kallades tre konungars dag. Kyrkan döpte de tre konungar till Balthasar, Caspar och Melchior. I runstavarna avbildades detta så, att man satte en *stjärna* och *tre kronor*. Den ursprungliga betydelsen var att Balder nu återkom från Hel och man därför kallade en av de tre konungar för Balthasar. **Stjärnbilden** som är belagd redan i antiken hette *Baldistai*. Kronorna är för Kronans stjärnbild, Corona Borealis (5 - 12 januari). Stjärnan betyder detta: stjärnornas **saga** är, att de skapades av gudarna i advent, slocknade och gick under i ragnarök men återkom då jorden och himlen återuppstod efter ragnarök.

Att de tre vise män nedlade guld, rökelse och myrra för Kristusbarnet, passade bra då man ville övertyga den inbjudna publiken som nu tänkte sig julen som ett minne av guldåldern, då allt var av guld.

20-de dag. Detta namn på dagen bär ett minne av den vikingatida tideräkningen. Man räknade 16 år med vardera

52 veckor. Varje år hade namn efter en runa i den 16-radiga runraden. Eftersom ett sådant veckoår innehåller 364 dygn, blev varje år 1, 25 dygn för kort. Efter 16 år uppgick skillnaden till 20 dygn. (16 gånger 1, 25 = 20) Man hade då kommit tillbaka till den 25 december och sköt in 20 dagar, varefter en ny 16-årscykel påbörjades med utgångspunkt från 20:de dagen.

Knut kör julen ut. De döda, som vistats i sina forna hem under julen måste nu fara tillbaka till dödsriket. De kördes ut med kvastar o. likn. Dagen kallades i Sverige "farängladagen". På kontinenten ägde detta rum fastlagssöndagen, då de döda av djävlar och narrar piskades upp på vagnar, belades med kedjor eller sköts in i stora odjursgap. Allt detta under stor veklagan och sorg från de döda. I Norden fördes de av draken Nidhögg tillbaka till Nástrand, "Likstrand".

Knutsgubbar. Julen var nu slut. Julen var en fridstid till minne av guldåldern, då de första människorna levde på jorden. Denna fridstid, då allting fanns och ingen behövde arbeta, hade efterhand lett till en förfärande brottslighet. Hos grekerna grep Zeus makten, vräkte jätten Kronos ner i mörka tartaren och upprättade en värld, där brott blev bestraffade och alla måste arbeta för mat, bostäder och kläder.

I Norden motsvarade detta berättelsen om hur Tor fick sin hammare tillbaka, sedan den varit stulen av jätten Trym. Tor klädde ut sig till Freja och lurade jätten att

återlämna hammaren, varefter alla trollen dräptes. I Sverige firades dagen så, att ungdomen till minne av att Tor hade klätt ut sig till brud bytte kläder, så att pojkarna gick i flickkläder och tvärtom. Ibland ägde seden rum den 14 januari, Felix, därför att denna dag är 20:de dag, om man räknar ett 364-dagars år. Runstavar hade denna dag; ett *tingsmärke*, för att ting nu fick hållas. Julfriden var slut och brott bestraffades. De som begått brott under julen bestraffades hårdare. De hade brutit julfriden.

Kyndelmässodag, lilla jul. Nu var julen definitivt slut och man kastade ut julgranen och åt upp de sista julgotterna. De döda som nu anträdde återresan till dödsriket firades så, att man tände ljus vid gravarna, vilket finns belagt redan under antiken. Underjordens gud hette hos romarna Februus och han har givit namn åt hela månaden; februari. Dagens namn, kyndelmässodag, är för de kandelabrar som man bar kring gravarna. I sagorna sägs att varje levande människa har ett livsljus brinnande i underjorden. Slocknar det ljuset, så dör man.

Andra månad. Februari kallades andra månad. Det var för stjärnan Antares (den andra) "Skorpionens hjärta". (2 februari).

Fastlag, narrar. Denna dag fastlagssöndagen kom tyvärr att blekna i Sverige, då man uppfattade fastlagens seder med narrar och karnevalståg som papistiskt spektakel. Narrar var dödsgudens handgångna män. Lokes broder

hette Narre. Nu fasttog djävlarne de döda, fängslade dem och förde i kedjor uppå stora vagnar tillbaka till dödsriket. Allt detta skedde under stor veklagan, ty i dödsriket blev de slagna, slitna av vargar, pinade av drakar m.m. (Jfr: Luk.18 och Mark. 10).

Alla hjärtans dag. Skorpionens hjärta var Antares (2 februari). Hjärtat avbildades i runstavar den 10 februari och i England kallades den 14 februari: "Alla hjärtans dag". Dagens helgon var Valentinus som var skyddspatron för förlovade. Bekant är också frierierna i fastan.

Fasta. Stjärnbilden är här Ormbäraren som var läkaren, Asklepios men också Hygieia. Under antiken botade man folk med bad, förbön och fasta. Kyrkan lade 1:a söndagen i fastan in Matt. 4 kap. om hur Jesus fastade 40 dagar i öknen. Stjärnbilden i Hermes (400-talet e. Kr.) heter: *Abstinentia* "fasta". (5 februari).

Fastlagsbullar, semlor. Detta är för asken Yggdrasil och de tre nornorna som bor invid trädets rot. Dessa tänktes bo i ett hus, i folktron ett bageri. Asken i sig själv bör jämföras med mannaasken som gav ätlig bark, manna. I Eddan dryper det honung från asken Yggdrasil. Fastlagsbullar var bakverk med honung, varom står mycket i bibeln och som i synagogan läses om vid denna tid. Bibelns ord är *semla* men i folktron finns flera andra namn på dessa bakverk; hetvägg m.m. Kyrkan lade 4:e söndagen i fastan in texten, om hur Jesus bespisade 5000 män med 5

kornbröd och två fiskar. Söndagen kallades brödsöndag. I Rom firades under antiken den 15 mars Anna Perennas fest. Denna gamla gumma hade en gång i tiden utdelat varma kakor, egenhändigt bakade, till folket.

Fastlagsris. Fastlagsris är ännu allmänt förekommande och används på flera sätt. Man kan driva kvistar i vatten, så att de slår ut och därefter fästa fjädrar på kvistarna. Det fungerar som en omtyckt prydnad i hemmen vid denna tid. Riset används också vid bastubad för att "risa". Då man slår sig med detta ris menades det vara hälsosamt. I gamla rundikter sätts riset samman med runan Bjarkan, "björk" och det heter: "Bjarkan är litet ris, vårmånads arbete". Runstavar har den 12 mars: *ett ris*.

Vår. Mars hette förr "vårmånad". Vår var en av de gamla gudinnorna. Hon lyssnar på de eder som män och kvinnor svär då de lovar varandra trohet. Hon hämnas också på dem som bryter dessa eder. Gudinnans tid är således mars och man talar allmänt om vårkänslor då man talar om kärlek.

Palmsöndag. Denna dag var söndagen före påsk. Namnet på söndagen, palmsöndag, gick tillbaka på ett missförstånd av bibeltexten. Evangelieboken handlade om hur Jesus red in i Jerusalem. Folket skar kvistar av träden och strödde för Jesus som kom ridande på en åsna. Detta ställe lades av kyrkan in för likheten med den hedniska förlagan, där nornorna skär in människors öden i trästa-

var. Detta har likhet med torsdagen därnäst som i Norden kallades "skär-torsdag" efter nornornas skärande. Kvis-tarna i bibeltexten troddes vara palmkvistar och de skurna kvistarna av sälg kallades i Sverige: "palmer" som man drev i vatten.

Påskris. Påskris var detsamma som fastlagsris. Ursprungligen var det ett sätt att hylla Yggdrasils ask.

Påsk. Påsken var den största festen på våren. I England; Easter och i Tyskland; Oster. Dessa ord gick enligt mun-ken Beda tillbaka på att man firade en vårgudinna, for-nengelska *eastre*. I Norden motsvarade detta gudinnan Freya som också kallades *ástar-guð* och månaden april har hetat *astar-monad*.

Häxor. Häxorna gick tillbaka på de gamla gudinnorna och/eller valkyrjorna som firades vid denna tid, i mars. Påsken, som flyttar sig efter månen hade också en fast dag. Dess bakersta läge var den 23 mars i runstaven den 27 mars. I Sverige hade man p.g.a. kalendariska försum-ligheter fått besvär med det här och påsken och häxorna kunde infalla så tidigt som den 14 mars. Men, tillbaka till häxorna. Den kändaste gudinnan var Freya och påsken firades till hennes ära. Vid den första folkstriden i världen hade hon blivit fångad av asarna. Hon tillhörde fienden, vanerna. Hon blev spetsad på spjut i Valhall och bränd tre gånger. Trots detta återuppstod hon. Hon var odödlig

och kunnig i skadetrolleri, sejd. Hon skulle senare bli den högsta gudinnan i norden.

I Valhall tjänade Odins tjänstekvinnor, valkyrjorna. De sörjde för bordbonader och såg till att kämparna som förlustade sig med mjöd och fläsk fick upp-passning. Valkyrjorna kunde flyga ut över världen, där de satt på hästryggen. De blev liksom gudinnorna en del i häxkul-ten vid påsk. Påsk-gummorna, häxorna, kunde rida på en häst, d.v.s. en kvast och längst fram hängdes en kaffekittel som ett minne av de dryckeshorn och kittlar som de rådde över i Valhall. Någon gång har också nornorna betraktats som häxor.

Blåkulla. Häxorna for till Blåkulla skärtorsdag eller påsknatten. I Tyskland Blocksberg. Detta är folktrons namn på Valhall där Oden huserar med sina flygande tjänarinnor, valkyrjorna. På taket till Valhall står en get; Heidrun, ur vars juver det rinner mjöd, tillräckligt för alla.

Bocken. Geten på Valhalls tak ger tillräckligt med mjöd för att släcka törsten hos alla. Häxorna som for till Blåkulla skulle ofta träffa Gammel-Erik (Odin) och bocken (Geten Heidrun på Valhalls tak).

Bränna häxor. Seden att bränna häxor gick tillbaka på att Freya som häxa var omöjlig att avliva. Hon blev tre gånger bränd i Valhall, men överlevde. De kändaste häxorna i Sverige var häxan Sissa och hennes dotter kapten

Elin. Dessa var hart när omöjliga att avliva, trots att de brändes. Sissas dotter var kapten Elin, därför att häxorna alltsedan senantiken kan beläggas med att vara militärt indelade.

Påskharen. Påskharen som är mycket känd från Tyskland sägs i medeltida källor uppgå i Skyttens tredje dekan, d.v.s. veckan före påsk.

Påskägget. Påskäggen är från början inte en påsk-sed utan hör till fastan. Runstavarna har den 22 februari ett ägg, en nyckel, en stol, vilket allt är attribut hos dödsguden. Denne hette hos grekerna Hades och var kvinnorövare. Detta motiv lever kvar i sagan Blåskägg, som lockar flickor till sitt slott vilket är ett dödsrike, där de döda hänger i rader. Flickan i sagan får en nyckel eller ofta ett ägg som hon skall vårda medan Blåskägg är borta. Då hon öppnar en dörr och får se alla liken tappar hon ägget som blir nerblodat. Blodet går inte att torka bort och då Blåskägg kommer hem skall hon straffas för sin olydnad att ha trotsat dödsgudens order att inte öppna sagda dörr. Hon ropar på sina bröder som kommer och räddar henne.

Seden att färga påskägg pekar på denna saga jämte ägget, den 22 februari som tillsammans med nyckeln och stolen är attribut hos dödsguden. Blåskägg som lockar barn till sig finns i folktron den 1 mars då det heter: "Mars med sitt blåa (vanl. "röda") skägg lockar barnen utom vägg".

Flaggorna. Flaggorna vid denna tid; 1:a maj och Kristi himmelfärdsdag går tillbaka på en stjärnbild i Stenbocken; *Vexillum*. Kristi himmelfärdsdag var det sed, att man skulle besöka främmande kyrkor och därvid medföra korsfanor, s.k. vexiller.

April narr. Denna sed, att narras i april går tillbaka på sagan om hur gudarna skulle bygga Asborg. De lejde en jätte vars häst drog väldiga lass. Om borgen blev färdig före sommaren skulle jättens lön bli; sol, måne och Freja. Då det verkade som om jätten skulle kunna bli färdig i tid, fick asarna brått att säga upp avtalet och Tor kom och dräpte jätten. Sagan är släkt med Finn-sägnen. De eder som ingicks ägde rum på de s.k. gångdagarna sista veckan i april. Det heter, att man går en ed. Jätten hade tänkt förmörka hela världen och röva Freja. Detta blev hindrat och man bröt alla ingångna eder och avtal.

Sommar. Året indelades fordom i två halvår; sommar- och vinterhalvåret. Det var för stjärnbilden Vattnet som Vattumannen häller ur sin kruka. Ordet sommar går till en rot **sem-* som betyder "hälla ut", och till betydelsen sommar för denna årstid och till betydelsen "halv" som i lat *semi*, eftersom året delades i två lika halvår. De båda lika långa årstiderna gav också **sem* "samma".

Gökdagen. Gökdagen är för att göken är svekets fågel som nu låter höra sig i en årstid då asarna svek alla eder och ingångna avtal med jätten som byggde Asborg.

Valborg. Helgonets namn är en ordlek på borgarnas namn; Valhall och Asborg.

Bål. Då Freja blev räddad undan jättarna genom att Tor dräpte jätten, firades Valborg med att man brände häxor.

1:a maj. Månadsnamnet maj var enligt Ovidius, som levde på Augustus tid, för latinets *maiores* "de gamla". Stjärnbilden var Vattumannen, Saturnii hus. Han rådde över gammalt folk. Pingst-utflykterna i Sverige gick ofta till skogen, där man kunde träffa "den gamle" eller Gammel-Erik. Det var Oden.

I svenska bygder firade man den 1:e maj åldermansgille. Åldermannen blåste liksom Heimdal i sin lur och samlade byborna. Därefter gick man ut och synade hagar och stängsel inför nu kommande sommar. Sist samlades man till ett gille ; åt och drack.

Arbetarnas dag. Stjärnbilden Vattumannen var Gany-medes. Han var Zeus munkänk och därmed den enda tjänaren på stjärnhimlen. Därför blev 1:a maj tjänarnas dag. Sedan 600-talet tillhörde tjänarna i städerna ett skrå. Skrå betyder skinn och alla medlemmar hade sitt namn uppskrivet på detta skinn eller skrå. Denna sed hade ett nära samband med folkräkningen och mönstringen till

hären. De gamla frankerna mönstrade sina soldater den 1:a maj.

Då industrialismen kom, gick skråväsendet vidare till städernas arbetare. Seden att demonstrera kom från Tyskland, men togs snart upp i norden efter socialdemokratisk modell.

Hornmusiken och fanorna hörde till tiden. Fanorna för stjärnbilden Vexillum och hornmusiken för Heimdals horn och den gamla seden, att vid denna tid, första veckan i maj, blåsa i lurar. Nätterna kallades "ludrenätter".

Tuta i lurar. Om detta står det i Eddan. Hon vet att Heimdals hörkraft (hans horn) är gömd under höga heliga trädet (Yggdrasil).

Bönsöndag. I folktron hette det att man skulle sätta bönor. Detta var en ordlek på det bakomliggande förhållandet att Tor vid två tillfällen blivit så vred, att folk föll ner på marken i ångest och bad. Första gången var då Tor hos bonden Hreidmar hade fått ena bocken fördärvad. Loke hade vållat detta, men det visste inte Tor. Då han kramade hammarskaftet och sänkte ögonbrynen föll Hreidmars folk ner på knä och bad häftigt för sina liv. Då Tor såg deras rädsla, lät han lugna sig och tog bondens båda barn Tjalve och Röskva i förlikning. Andra gången det berättas om Tors vrede vid denna tid var, då man förstod att jätten som byggde Asborg försökte förstöra världen genom att röva solen och månen. Det heter i Eddan att

"Tor, trängd av vrede, sällan sitter vid sådana tillfällen."
Han lät genast dräpa jätten med sin hammare.
I kyrkan heter det denna söndag, att Jesus undervisar om bönen

Kristi himmelfärdsdag. Denna dag, som alltid infaller på en torsdag mellan 5:e och 6:e söndagen efter påsk, kallades "helge torsdag". Nu hade ett barn blivit upptaget eller offrats till gudarna. Ganymedes (Vattumannen) hade av Zeus örn burits upp till gudarnas fader för att tjäna som hans munskänk.

I Norden hade de båda barnen Tjalve och Röskva blivit upptagna till Tor och följer sedan dess alltid guden åt på hans färder.

Kristus gick in i denna bild och tänktes upptagen till Gud Fader denna dag, då han hädanefter sitter på Guds högra sida

Pingst, pingstutflykter. Nu skulle man göra utflykter till närbelägna skogar, där man förlustade sig. I Sverige Danmark och Tyskland är också bruket att kläda pingstbrud känt. Man firade s.k. pingstbröllop. Bruden var klädd i grönt, bekransad och ung. Pingstbrudarna var ibland blott 10 år och det hela kallades lekbröllop. Det heter ibland att bruden inte fick vara konfirmerad.

Detta är den sentida, bleka utvecklingen av hur den unga flickan i skogen möter den "gamle" Oden. Det heter i Ed-dan : "Ensam satt hon ute när den gamle kom och såg henne i ögonen. - Varför frågar du mig, varför frestar du

mig? allt vet jag Odin var du ögat gömt, i Mimes brunn, den mäkta frejdade. Varje morgon dricker Mimer mjöd av Valfaders pant."

Om detta har sitt ursprung i en slags hednisk konfirmation, eller om det är ett frieri såsom i Kalevala, där åldringen Väinämöinen friar till flickan, Aino må vara osagt. Stjärnbilden är Vattumannen, som ungdomens gudinna, Hebe, en personifikation av naturens blomstrande kraft. Hon avbildades ofta under sitt bröllop med Herakles.

Trefaldighet, dricka ur källa. Denna söndag var det bruk att man for ut till någon källa i skogen. Man lövade källor och drack ur en särskild kåsa. Man kanske offrade något i källan, vanligen ett mynt och önskade sig något. Detta bar ett minne av hur Odin offrat sitt öga i Mimes brunn och därvid önskat sig visdom. Runstavarna avbildar den 18 maj, Eriksdagen ett *krönt huvud omgivet av ax eller löv*.

Om Erik ger ax, ger Olof kaka. Detta talesätt går tillbaka på runstavsbilden den 18 maj, Eriks-dagen; *ett krönt huvud och ax*. Erik var kung Erik som var helgonförklarad i Sverige men inte i Rom. Erik var också ett av Odins namn, "Gammel-Erik" och den 18 maj erinrade om hur Odin hade offrat sitt öga i Mimes brunn för att erhålla visdom.

Olof, syftade på det norska helgonet vars dag var den 29 juli. I Skåne tog man säden vid Olof. I gamla dagar kal-

lades Olof "Ola tryte", ty nu var det ont om mat och man fick ta något av åkerns säd innan den var helt mogen.

Svenska flaggans dag. Denna dag inföll den 6 juni, men går tillbaka till 1:e maj, Kristi himmelfärdsdag och pingst, då man skulle bära korsfanor mellan kyrkorna. De kallades *vexiller*. Stjärnbilden är Vexillum som uppgår i Stenbocken, vilket motsvarar april.

Metardagen. Det finns flera uppgifter om denna dag. Runstaven har den 8 juni: *metrev och krok* och det heter "fisken nappar bra". Stjärnbilden är Fiskarna och särskilt Bandet; Fiskarnas band.

Midsommar. Denna högtid firades en gång till minne av Balder, vars död man begrät. Guden blev skjuten genom Lokes anstiftan och försorg och förpassades till dödsriket, Hel, där han jämte hustrun Nanna förbidar domen. Endast vid jul, rättare sagt vid trettondedagen kommer han åter i världen, då han återfinns på Odins tomter tillsammans med sin blinde broder, Höder.

Bålet. Seden att vid midsommar tända ett bål hänför sig just till denna tradition, att sörja den mördade ljusguden, Balder. Snorre skriver utförligt om detta. Alla asar, jättar, alver och dvärgar närvarade vid likbegängelsen. Balder lades på ett skepp jämte sin hustru som dött av sorg. Skeppet tändes på och sköts ut i havet.

Kransen. De bekransade unga flickor som dansar kring en majstång är för det att pingstens seder flyttat fram till

den närbelägna midsommaren. Kransflickor är för pingstbrudar som var klädda i grönt och majstången kommer också från månaden maj, vilket hörs på namnet. Stjärnbilden var *Hebe*, Zeus dotter och ungdomens gudinna, (Vattumannen).

Dansen. I det gamla Sverige dansades det blott fyra gånger om året: jul, påsk, midsommar och Mikael. Detta är för att Vintergatan vid dessa tillfällen tänktes komma ner till jorden och de i himlen boende gudarna då befann sig i de levandes sällskap. Även de döda dansar liksom trollen. Vid midsommar var det kontakt mellan bergen och himlen. Människorna drogs med i dansen. Det har även dansats på kyrkogårdar.

Slåttern. I juli slog man gräset med lie och räfsade ihop det med en kratta. Det lades i stackar på tork. Det var djurens foder under den kommande vintern. Alla de verktyg som användes fanns som stjärnbilder vid denna tid. Lien och krattan var olika namn på Orions bälte. I vissa länder hette juli helt enkelt "liemånad" och var då uppkallad efter Perseus liesvärd; grekiska *harpä*.

Sjusovarda'n. Dagen har kyrklig bakgrund i det att den påminner om sju fromma män som insomnade i en grotta under den decianska förföljelsen och uppvaknade först 200 år senare. Det är ovanligt att legenden hållit sig i folktron. Bakgrunden är att Sjustjärnan, Plejaderna var en helvetesplats eller ett dödsrike. Dagen den 27 juli motsvarar Plejaderna, eller fruntimmersveckan. I Sverige blev

dagen före, den 26 juli genom riksdagsbeslut kallad "Jesper" för likhetens skull med "gäspa".

Fruentimmersveckan. Sista veckan i juli var fruentimmersveckan och det sägs allmänt att fruentimmers-veckan kommer med regn eller "Margareta gråter gärna". Föreställningen var att Plejaderna var sju flickor som grät, för att de var förföljda av Orion. Zeus förvandlade dem till duvor. Föreställningen om Plejaderna som sju flickor finns spridd över nästan hela jordklotet och stjärnorna är kända bland aboriginer i Australien.

Hunddagarna. Dagarna från slutet av juli och fram genom hela augusti har kallats hunddagarna. Plejaderna som motsvarar helvetesplatsen, Nastrand, (likstrand) var befolkad av bl.a. ulven som där slet de dödas lik. Fenresulven blodade ner gudarnas säte, som var Orions bälte och stjärnbilden Stora hund hade en sträckning 16 augusti - 25 september. Gamla almanackor avbildar vid denna tid hundar och runstaven har den 4 augusti *hund som jagar en hare*, motsvarande det rätta förhållandet på stjärnhimlen, där Orions hund, = Stora hund, jagar Harens stjärnbild.

Skörden. Augusti var skördemånad och flera seder och sägner erinrar om de stjärnbilder som här uppgår. Bonden som fick sin åker slagen av trollen måste utge sin stora tjur, Ringvall. Denna tjur var på himlen detsamma som Oxens stjärnbild.

Vid skördens slut skulle man leka "ta haren". Detta var för att Stora hund jagade Haren på stjärnhimlen. (Haren 13 - 26 augusti).

Höstdagjämningen. Denna dag inföll enligt runstaven den 12 september, men den 14 september är avmärkt på ett sätt som erinrar om dagjämningen. Korset är för vintergatan eller Yggdrasil enligt det medeltida synsättet. De båda korsmässodagarna den 3 maj och den 14 september har dessutom en svala. Det heter den 3 maj "svalans ankomst" och den 14 september "svalorna bortflyger". Detta hänger samman med det astrala sättet att se på världen. Den 3:e maj motsvarar Vattumannen och norr, men den 14 september motsvarar Tvillingarna-Kräftan och söder. Det vill säga, att svalan den 3 maj är i Sverige. Den 14 september befinner sig samma svala i Afrika. Söder är här Kräftan och i dess 10° uppgår Åsnorna. Åsnor fanns naturligt endast i Afrika. Deras uppträdande i syd-Europa är en senare utveckling.

Denna dag motsvarade himlavalvets sydpol, *media-caelum*, himlens mitt. Ordet *media* betydde också "mjöd" som i sanskrit *madhu* "honung". Nu skulle man ta sig ett rus och för dagen avbildades en *bikupa eller bistock* för binas betydelse vid framställningen av mjöd och honung.

Mikael. Mikaeli dag, 29 september, var den viktigaste festdagen i det gamla Sverige. Dagen kallades någon gång också Mimers mässa efter Mimes brunn. Mime var en jätte som var nersänkt i en brunn. Dit kom Oden och

bad om en dryck för att öka sin visdom. Han lade som pant eller pris sitt ena öga som alltsedan dess ligger nedsänkt i brunnen. Runstavarna hade ett *ljuster* som symboliserade "brunnsgubben" Mime, ty *ljustret* var attribut hos vattenväsen. Vidare tecknades denna dag *en lur* vilket var för Heimdals horn, som var nedsänkt i brunnen jämte Odens öga.

Att man nu skulle ta sig ett rus, berodde på att vårdagjämningen av outgrundlig anledning förskjutits till denna dag.

Marknad. Det var nu marknad och drängarna köpte begåvning till sina fästmör. Detta erinrade om runan, fornegelska **gyfu X**, svenska giv, eller gåva, som också var det ursprungliga namnet på en av en av gudinnorna vid denna tid, Salus "gåva"

Hästarna i stallet. Hästarna skulle om Mikael tas in i stallet om så bara för denna dag. Det erinrar om stjärnbilden "Krubban" grekiska *fatnä* "båset" som ligger mellan Åsnorna. (1 oktober).

Brittsommar. Dagen, den 7 oktober, blev uppkallad efter den heliga Birgitta i Vadstena. Hon var kanoniserad av påven och hennes hus i Rom tjänade som bostad för de svenskar som efter Gustaf Wasa omfattades av den katolska läran, såsom Olaus Magnus och senare drottning Kristina.

I runstavarna avbildades ett *hus* och en *karda*. Huset var detsamma som den 12 mars, Gregorius, och den 17 mars, Gertrud, och symboliserade nornornas hus. *Kardan* är för att nornorna kardade lin och gjorde trådar som var människoöden och fästes på himlavalvet.

Vinter. Den 14 oktober var gamla vinternatt. Man delade året i en sommar- och en vintersida. Delningen gick från stjärnbilden Hydran (4 oktober - 4 januari) och till stjärnbilden Vattnet i Vattumannen (20 april.) Ordet *vinter* går till en rot **ud-r* "hydra, vattenorm".

Alla helgon. Helgonen var de förkristligade gudarna och deras medkämpar, *einherjar*. Nu, på hösten, ägde stora slag rum i himlen. Striden stod mellan asarna och jättarna och lyktas med att Odin och Tor stupar, varefter hela världen går upp i eld och solen störtar i hav.

Alla själar. I denna strid, ragnarök, anfaller Loke med sitt skepp. Med sig har han folk från Hel och dagen var ägnad åt dessa stackare som annars satt i skärselden och brann, men nu bistod Loke och jättarna. Almanackor avbildade denna dag folk som satt i ett brinnande hus.

Gustaf Adolf. Denna dag, den 6 november, ansågs vara för hjältekonungens död vid Lützen. Eftersom dagen var avmärkt med en spira på Gustaf II Adolfs egen runstav och han inte gärna kunde känna till sin egen dödsdag, är denna förklaring fel. Svearnas förste kung var Odin enligt

Snorri. Denna dag stupade Odin i kamp mot Fenresulven, som man föreställde sig. Odins son, Vidar, som kallades "järnskons ägare" kom tillstädes och steg med skon på ulvens käft, varefter han körde spjutet i hjärtat på odjuret. Det blev Fenres' bane. Järnskon finns i runstaven mot den 19 november; *en hästsko*.

Mårten, gås. Martin var biskopen Martinus, Frankrikes nationalhelgon, som blev så generad vid sin biskopsutnämning, att han gömde sig i ett gåshus. För dess skull äter man numera gås denna dag. Stjärnbilden gåsen i Skeppet Argo talar om en mycket äldre förklaring. Skeppet Argo var den astrala förlagan till Noas ark. Gåsen är en stjärna i Argo och förlaga till de fåglar som Noa tog in i arken; 1 Mos. 7 kap.

Om **Anders** slaskar skall julen slaska och tvärtom.

Nicolaus, kyrkoåret. Det gamla året började i advent och denna dag, den 6:e december. Kyrkoåret började den förste advent. I runstaven avbildades nu en *orm som biter sig själv i stjärten*. Detta förklarades vara för året som jämfördes med en orm. En bättre förklaring är, att Tor vid denna tid dräpte midgårdsormen, som ligger kring alla land och biter sig själv i stjärten. Efter detta säger Eddan, att jätten Surt brände upp hela världen. Det var surtebranden. I Holländsk folktro kommer denna dag en figur "Surt-piet" som motsvarar den hedniska jätten Surt.

Advents-stjärnan. Vid ragnarök störtade stjärnorna från himlen. Samtidigt berättar Eddan att stjärnorna skapades av gudarna och återkom, då den nya världen återskapades. Gamla psalmböcker har den 2:e advent överskriften: "Om tecken i solen, månen och stjärnorna", Lukas 21:25

Lökar. Då världen skapades blev jorden bevuxen med grön lök. I advent skulle man köpa lökar på torgen som senare drevs jämte kvistar för att slå ut till jul.

Lucia. Lucia var enligt uppteckningar i väst-Sverige en häxa och runstavarna har den 13 december ett bloss som betyder, att man nu skulle bränna häxor på bål. Häxan var Freja och hennes moder var Skade. I folktron var häxan; Sissa och hennes dotter, kapten Elin. Freja var den högsta gudinnan i det gamla nordnord och som sådan omöjlig att avliva.

Stjärngossar. De stjärngossar som gick omkring och sjöng denna dag kallades staffans-sångare. Det talar om, att de egentligen hörde hemma på Stefanus, den 26 december. Stefanus var annars en dag för hästkapplöpningar och erinrar om att asarna i upphovet tävlade på tunet. Stjärngossarna föreställer närmast de gamla asarna. Orsaken till att Stefanus den 26 december firades den 13 december torde vara, att man hade ett 364-dagars år som varje år var 1,25 dygn för kort. Framför allt bör man dock peka på att Lucia under medeltiden var årets mörkaste

dag och således drog till sig seder, som egentligen hörde hemma senare.

Jul. namnet "jul" på julfesten finns i historisk tid belagt i Norden, Finland och hos de gamla goterna där det heter: *Jiuleis* "julumånad". I runraden motsvarar det den fornengelska runan *ilas* eller *eolhx*. Enligt en fornengelsk rundikt betyder det "jolster-gräs". Runan kommer efter *eoh* "idegran" 21 december, och *peorð* "häxan Perchta" (den 6 januari) och bör motsvara slutet av januari. Rudbeck m. fl. påstod att julen under hedendomen firades långt in i januari. Vintergatan där de döda bor, var en väg av halm och vass och man strödde vass, granbarr och halm på golven vid jul. Då de döda tänktes komma hem vid jul ställdes allting så som de tänktes ha det i dödsriket. Vit mat, särskilt mjölkmat, framsattes, så som man ännu säger i andra länder, att Vintergatan är en mjölkväg. Särskilt bör man beakta sägnen "De dödas julotta", där en levande människa kommer in i de dödas julotta. Julottan den 25 december erinrar om denna sägen och att julen är en fest för de döda, som ursprungligen firades i slutet av januari, men efterhand förenade sig med gudens födelsefest och asarnas vistelse på Idegrans-slätten.

Granen. Skicket att sätta granar och enar utanför grindar och portar vid jul erinrar om, att asarna vid jul, efter Ragnarök samlades på Idavall "Idegrans-slätten". Runan är här fornengelska *eoh* "idegran", men runnamnet finns också bevarat i nordnord; *yrr* "idegran".

Gåvorna. Julen var en fest för de första människorna som levde under guldåldern. Under denna tid fanns ingen äganderätt och allting var gratis. Mat, bostäder och kläder fanns i överflöd. Gåvorna bar ett minne av denna föreställning innan äganderätten rotat sig bland människorna.

Tomten. Då guldålderns överflöd efterhand ledde till en förfärande brottslighet, lämnade gudarna världen och tog sin tillflykt till Vintergatan. Människosläktet förintades med några undantag. De första människorna fick kvarleva som genier. Dessa var tomtarna. Som ett minne av guldåldern bär tomten den frygiska mössan. Hos grekerna troddes *frygierna* ha varit de första människorna.

Julfriden. Under guldåldern fanns inga lagar, inga straff och inga krig. Människorna levde i evig fred med varandra ända fram tills brottsligheten började ta över. Julfriden var ett minne av denna den första tiden i människans historia. Då julen var slut om 20:de dag Knut hade runstavarna ett *tingsmärke*. Nu straffades de som begått brott under julen. Att ha brutit julfriden ansågs vara en försvarande omständighet, vilket kan ses av medeltida domsprotokoll.

Jämlikheten. Under guldåldern fanns inga samhällsklasser och detta firades under julen så, att bönderna vid julaftonens måltid åt samman med drängarna. I Romar-riket där guldåldersfesten kallades Saturnalia (17 december) fanns liknande seder. Herrarna åt ihop med slavarerna.

Julottan. Den kändaste julsäggen är "De dödas julotta". En levande person råkar av misstag komma in i de dödas julotta, tidigt en juldags morgon. De döda sitter i rader

och en enögd präst delar ut nattvarden och oblaten. Det är för att Oden i Valhall delar ut mjödet från Geten, Heidrun, och fläsket från Sährimner. De fallna kämparna mättar sig oändligt av Särimnes fläsk och Heidruns mjöd. Detta förkristligades och blev nattvardsvin och oblat.

Julottan var ursprungligen tänkt som en samvaro med de döda, som jorden gömmer och firades i slutet av januari, då man strödde halm på kyrkans golv.

Jesu födelse. Julens religiösa kärna, om man räknar att julen inföll den 25 december, liksom i våra dagar, var att fira Jesu födelse. Tidigare hade man ansett, att den 6 januari var Kristi födelsedags fest. Då hedningarna firade den 25 december flyttade kyrkan fram festen till denna dag. Ursprungligen var Maria och Jesus stjärnbilderna Isis och Horos. Hos Hermes (400-talet); Lucina och barnet och hos våra förfäder, hedningarna; gudinnan Skade och barnen Frey och Freya. Hos grekerna hade Zeus blivit född vid denna tid, men eftersom fadern Kronos slukade sina egna barn av fruktan för att mista sin framtida makt räckte modern, Rhea, honom en i lindor slagen sten. Runstaven har den 25 januari; *ett lindebarn* för denna inlindade sten, som Kronos nersväljde i tro att han nu var av med en konkurrent om makten. Denna myt förkristligades så, att kyrkan ansåg att Herodes, som traktade efter att döda Jesus, hade dödat sina egna söner. I den egyptiska religionen var barnamördaren Set eller Tyfon som traktade efter Horos liv. Stjärnbilden är "Kronos ansikte" som uppgår i Vågen (21 december - 20 januari).

De första människorna. Då julen var ett minne av de första människorna, lät man tomten representera dessa. Han har alltid sin luva som erinrade om den frygiska mössan från guldåldern. Kyrkan förkristligade detta och såg till att gamla testamentets första människor, Adam och Eva, fick namnsdag den 24 december. Den förste martyren, Stefanus, firades den 26 december.

26 december. När de återuppståndna gudarna tävlade på tunet och red ikapp firades detta så att man denna dag, Stefanus, hade kappridning hem från kyrkan. Staffansångare drog omkring på landsbygden och tiggde. Denna sed kom genom den hedniska tideräkningen att infalla den 13 december då stjärngossar gick omkring och sjöng "Staffan stalleträng".

Dansen. De återuppståndna gudarna på Idavall tävlade och var glada. Om detta erinrar julens lekar och spel. Vintergatans genier dansar. De döda dansar och trollen i bergen dansar. I människovärlden drog de döda med sig folk i dansen. I det gamla Sverige dansade man endast fyra gången om året; jul, påsk, midsommar och Mikael. Det var vid dessa tillfällen som Vintergatan tänktes komma ner till jorden och bergen stå i förbindelse med himlen. Gudarna var på jorden men jättarna kunde omvänt anfalla himlen och rida uppför Bifrosts bro. Dansen kring granen är för att asarna nu bodde på Idavall, = Idegransslätten, där lekarna försiggick.

Julmaten. Då de döda nu under julen befann sig i sina forna hem, ställde man allting så, att de skulle trivas. Deras normala vistelseort i himlen flödade av mat, mjölk-

mat, vilket man ser av att många folk kallar Vintergatan för "mjölkväg". Man dukade vid julaftons måltid för de döda. Man framsatte mat och en tom stol medan man åt under tystnad. Hades, dödsriket var ett tystnadsrike. Vidare lät man ett fat med kakor stå framme hela julen intill trettondedagen.

Ost. Julosten var viktig och gjordes redan på sommaren. Den var en följd av att Vintergatan ansågs vara en väg av mjölk och att de döda tänktes livnära sig av denna mat

Gröt. Men Vintergatan var också en väg av korn och man lagade nu en särskild gröt, julgröten. Mandeln i gröten var en ordlek på det gamla nordiska ordet för kvarnhandtag; isländska *møndull*. Ordets rot *menth betyder "vispa, virvla". Jämför mandelkvarn!

Mandlar såsom frön av mandelträdet kommer ytterst från grekiskan.

Lutfisk. Vintergatan var också en väg av fisk eller sill. Och man lagade vid jul framför allt vit mat

Julbordet. Man tänkte sig, att de döda satt med vid julbordet och särskilt trodde man att de avlidna satt under bordet. Om man vid detta tillfälle tappade mat ner på golvet, fick man inte ta upp det. Det tillföll de gäster som satt under bordet.

Julens lekar. Julens lekar och nöjen var ett sätt att härma hur gudarna i urtiden förlustat sig med glada upptåg och tävlan. Annandag jul var en älskad dag för att gifta sig. Gudarna hade nu för första gången träffat kvinnorna. De kom från Jotunheim.

Julöl. Sagan om det första vinet pekade på Karlavagnen och Björnvaktaren. Denna stjärnbild, Bootes (22 november - 29 december), var Ikaros som hade gjort det första vinet. Han lastade säckarna på sin vagn, Karlavagnen, och for ut i världen för att bjuda på den nyligen uppfunna drycken. Då han kom till några herdar och bjöd dem på vin, trodde de sig vara förgiftade och slog ihjäl Ikaros. Som ett minne av sagan skulle man nu, före jul, fara runt och bjuda folk på sitt julöl. Ikaros dotter sörjde sin fader. Hon blev Jungfruns stjärnbild.

Överflödet. Typiskt för julen är överflödet av mat. Detta är för att den första åldern i människans historia var guldåldern, då hela naturen överflödade av mat. Det rann mjölk i åarna och från träden kunde man livnära sig av havskörsbär och korneller. Man plockade smultron. Om detta skriver Ovidius i sin första bok. (Met).

Marknad. Julhandeln har gamla anor och det heter "Tomas-mässe-da"; marknad i var sta(d)". Stjärnbilden är "Torget" som uppgår i Vågen.

Menlösa barns dag. Denna dag bar ett minne av hur Herodes låtit döda alla gossebarn under två år, då han menade att på detta sätt kunna bli kvitt Jesus. Men Maria och barnet hade flytt till Egypten. Detta var den förkristligade Kronossagan om, hur Kronos slukade sina egna barn för att slippa konkurrens om makten i världen. Men Zeus gömdes i en grotta undan faderns barbari och då Zeus sedermera blev vuxen tvingade han Kronos att spy upp de tidigare nersväljda syskonen och grep makten i världen. Det markerade guldålderns slut och Zeus fram-

tvingade, att alla måste arbeta för mat bostäder och kläder. Vidare skulle alla brott bestraffas. I Norden motsvarade det, hur Tor fick sin stulna hammare åter och dräpte trollen. Guldålderns överflöd på mat hade den nackdelen att de härskande jättarna dödade och åt barn. Därför ligger folksagan om Hans och Greta denna dag. Häxans hus var av pepparkakor, men hon åt barn. Den 28 december kallades därför i Europa för Pfeffertag "peppardag" och barnen gick nu runt i husen och tiggde pepparkakor. Som ett minne av sagan brukar man sätta fram små pepparkakshus vid jul.